

Zbierka súdnych rozhodnutí

ROZSUDOK SÚDNEHO DVORA (štvrtá komora)

z 30. januára 2014*

„Smernica 2004/83/ES — Minimálne ustanovenia na priznanie postavenia utečenca alebo osoby oprávnenej na doplnkovú ochranu — Osoba oprávnená na doplnkovú ochranu — Článok 15 písm. c) — Vážne a individuálne ohrozenia života alebo osoby civilistu z dôvodu neselektívneho násilia v prípade ozbrojeného konfliktu — Pojem ‚vnútroštátny ozbrojený konflikt‘ — Výklad, ktorý je nezávislý od výkladu medzinárodného humanitárneho práva — Kritériá posúdenia“

Vo veci C-285/12,

ktorej predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 267 ZFEÚ, podaný rozhodnutím Conseil d'État (Belgicko) zo 16. mája 2012 a doručený Súdnemu dvoru 7. júna 2012, ktorý súvisí s konaním:

Aboubacar Diakité

proti

Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides,

SÚDNY DVOR (štvrtá komora),

v zložení: predseda štvrtej komory L. Bay Larsen (spravodajca), podpredseda Súdneho dvora K. Lenaerts, vykonávajúci funkciu sudcu štvrtej komory, sudcovia M. Safjan, J. Malenovský a A. Prechal,

generálny advokát: P. Mengozzi,

tajomník: V. Tourrès, referent,

so zreteľom na písomnú časť konania a po pojednávaní z 29. mája 2013,

so zreteľom na pripomienky, ktoré predložili:

- A. Diakité, v zastúpení: D. Caccamisi, avocate,
- belgická vláda, v zastúpení: T. Materne a C. Pochet, splnomocnení zástupcovia,
- nemecká vláda, v zastúpení: T. Henze, N. Graf Vitzthum a B. Beutler, splnomocnení zástupcovia,
- francúzska vláda, v zastúpení: D. Colas, splnomocnený zástupca,

* Jazyk konania: francúzština.

— vláda Spojeného kráľovstva, v zastúpení: L. Christie a A. Robertson, splnomocnení zástupcovia, za právnej pomoci J. Simor, barrister,

— Európska komisia, v zastúpení: M. Condou-Durande, splnomocnená zástupkyňa,

po vypočutí návrhov generálneho advokáta na pojednávaní 18. júla 2013,

vyhlásil tento

Rozsudok

- 1 Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu článku 15 písm. c) smernice Rady 2004/83/ES z 29. apríla 2004 o minimálnych ustanoveniach pre oprávnenie a postavenie štátnych príslušníkov tretej krajiny alebo osôb bez štátneho občianstva ako utečencov alebo osôb, ktoré inak potrebujú medzinárodnú ochranu, a obsah poskytovanej ochrany (Ú. v. EÚ L 304, s. 2; Mim. vyd. 19/007, s. 96, korigendum v Ú. v. EÚ L 270, 2011, s. 55, ďalej len „smernica“).
- 2 Tento návrh bol podaný v rámci sporu medzi A. Diakitém, guinejským štátnym príslušníkom, a Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides (Generálny komisár pre utečencov a osoby bez štátneho občianstva, ďalej len „Commissaire général“) vo veci rozhodnutia Commissaire général nepriznať mu doplnkovú ochranu.

Právny rámec

Medzinárodné právo

- 3 Článok 3 spoločný pre štyri Ženevske dohovory z 12. augusta 1949, a to pre dohovor (I) o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli; dohovor (II) o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov ozbrojených síl na mori; dohovor (III) o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami a dohovor (IV) o ochrane civilných osôb počas vojny (ďalej len „štyri Ženevske dohovory“) stanovuje:

„V prípade ozbrojeného konfliktu, ktorý nemá medzinárodný charakter, no ktorý vznikne na území niektorej z Vysokých zmluvných strán, bude každá zo strán konfliktu viazaná riadiť sa prinajmenšom týmito ustanoveniami:

1. S osobami, ktoré sa nepriateľstva priamo nezúčastňujú, vrátane príslušníkov ozbrojených síl, ktorí zložili zbrane, a osôb vyradených z boja chorobou, zranením, zadržaním, prípadne akoukoľvek inou príčinou, sa za každých okolností bude zaobchádzať ľudsky...

Preto sú a zostávajú voči vyššie uvedeným osobám zakázané...

a) útoky ohrozujúce život a zdravie...,

...

c) zneuctovanie osobnej dôstojnosti, najmä ponižujúce a pokorujúce zaobchádzanie,

...“

- 4 Článok 1 dodatkového protokolu z 8. júna 1977 k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter (protokol II) stanovuje:

„1. Tento Protokol, ktorý rozvíja a dopĺňa článok 3 spoločný pre [štyri Ženevské dohovory] a nemení existujúce podmienky jeho aplikácie, sa bude vzťahovať na všetky ozbrojené konflikty, ktoré nie sú obsiahnuté v článku 1 Dodatkového protokolu k [štyrom Ženevským dohovorom] o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (Protokol I) a ku ktorým dochádza na území Vysokej zmluvnej strany medzi jej ozbrojenými silami a disidentskými ozbrojenými silami alebo inými organizovanými ozbrojenými skupinami vykonávajúcimi pod zodpovedným velením takú kontrolu nad časťou jej územia, ktorá im umožňuje viesť trvalé a koordinované vojenské operácie a aplikovať tento Protokol.

2. Tento Protokol sa nebude aplikovať v prípade vnútorných nepokojov a napätia, ako sú vzbury, izolované a sporadické násilné činy a ostatné činy podobnej povahy, ktoré sa nepovažujú za ozbrojené konflikty.“

Právo Únie

- 5 Odôvodnenia 5, 6 a 27 smernice stanovujú:

„(5) Závery z Tampere tiež ustanovujú, že pravidlá týkajúce sa postavenia utečenca by sa mali doplniť opatreniami o doplnkových formách ochrany, zabezpečujúcimi primerané postavenie akejkoľvek osobe, ktorá potrebuje takúto ochranu.

(6) Hlavným cieľom tejto smernice je na jednej strane zaistiť, aby členské štáty uplatňovali spoločné kritériá pre identifikáciu osôb, ktoré skutočne potrebujú medzinárodnú ochranu a na druhej strane zaistiť, aby bola k dispozícii minimálna úroveň výhod pre tieto osoby vo všetkých členských štátoch.

...

(24) Mali by sa stanoviť tiež minimálne pravidlá pre definíciu a obsah postavenia doplnkovej ochrany. Doplnková ochrana by mala byť doplnková a ďalšia k ochrane utečenca uloženej v Ženevskom dohovore [týkajúcom sa postavenia utečencov podpísanom 28. júla 1951 (*Zbierka zmlúv Organizácie spojených národov*, 1954, zv. 189, s. 150, č. 2545)].“

- 6 Podľa článku 2 písm. e) smernice na účely tejto smernice „osoba oprávnená na doplnkovú ochranu“ znamená štátneho príslušníka tretej krajiny alebo osobu bez štátneho občianstva, ktorá nie je oprávnená ako utečenec, ale vzhľadom, ku ktorej boli preukázané podstatné dôvody domnievať sa, že dotknutá osoba v prípade, ak by bola vrátená do svojej krajiny pôvodu alebo v prípade osoby bez štátneho občianstva do krajiny svojho doterajšieho obvyklého pobytu, čelila by reálnemu riziku utrpenia vážneho bezprávia, ako je definované v článku 15... a nemôže prijať alebo v dôsledku takéhoto rizika odmieta ochranu tejto krajiny“.

- 7 Článok 15 smernice nazvaný „Vážne bezprávie“ stanovuje:

„Vážne bezprávie pozostáva z:

...

c) vážneho a individuálneho ohrozenia života občana alebo osoby z dôvodu nediskriminačného násilia v situáciách medzinárodného alebo vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu.“

Belgické právo

- 8 Článok 48/4 zákona z 15. decembra 1980 o vstupe na územie, pobyte, usadení sa a vyhostení cudzincov (loi sur l'accès au territoire, le séjour, l'établissement et l'éloignement des étrangers, ďalej len „zákon z 15. decembra 1980“) stanovuje:

„1. Poskytnutie doplnkovej ochrany sa priznáva cudzincovi, ktorého nemožno považovať za utečenca, na ktorého sa nevzťahuje článok 9b a vo vzťahu ku ktorému existujú vážne dôvody domnievať sa, že ak by bol vrátený do svojej krajiny pôvodu, alebo v prípade osoby bez štátneho občianstva, do krajiny, v ktorej mala doterajší pobyt, vystavil by sa reálnemu riziku vážneho bezprávia uvedeného v odseku 2, a ktorý sa nemôže domáhať ochrany tejto krajiny alebo vzhľadom na toto riziko sa jej odmieta domáhať,...

2. Za vážne bezprávie sa považuje:

...

- c) vážne ohrozenie života alebo osoby civilistu z dôvodu neselektívneho násilia v situáciách vnútroštátneho alebo medzinárodného ozbrojeného konfliktu“.

Spor vo veci samej a prejudiciálna otázka

- 9 A. Diakité podal v Belgicku 21. februára 2008 prvú žiadosť o azyl, pričom sa odvolával na represiu a násilné činy, ktoré utrpel vo svojej krajine pôvodu v dôsledku svojej účasti na protestných hnutiach proti tamojšej moci.
- 10 Commissaire général odmietol priznať A. Diakitému postavenie utečenca a poskytnúť mu doplnkovú ochranu. Conseil du contentieux des étrangers (Rada pre cudzinecké spory) toto dvojaké rozhodnutie potvrdila.
- 11 A. Diakité bez toho, aby sa medzitým vrátil do svojej krajiny pôvodu, predložil belgickým orgánom 15. júla 2010 druhú žiadosť o azyl.
- 12 Dňa 22. októbra 2010 Commissaire général vydal nové rozhodnutie o odmietnutí priznať postavenie utečenca a poskytnúť doplnkovú ochranu. Odmietnutie poskytnúť doplnkovú ochranu bolo odôvodnené konštatovaním, že v Guinei nedochádza k neselektívnemu násiliu alebo k ozbrojenému konfliktu v zmysle článku 48/4 ods. 2 zákona z 15. decembra 1980.
- 13 Toto rozhodnutie bolo napadnuté žalobou na Conseil du contentieux des étrangers, ktorá rozsudkom zo 6. mája 2011 potvrdila dvojaké zamietavé rozhodnutie Commissaire général.
- 14 Vo svojom kasačnom opravnom prostriedku, ktorý A. Diakité podal na Conseil d'État (Štátna rada), kritizuje rozsudok Conseil du contentieux des étrangers, keďže vychádza z definície ozbrojeného konfliktu stanovenej Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu, aby konštatovala, že podmienka existencie ozbrojeného konfliktu vyžadovaná článkom 48/4 ods. 2 zákona z 15. decembra 1980 nie je splnená.
- 15 V tejto súvislosti Conseil d'État konštatuje, že vzhľadom na rozsudok zo 17. februára 2009, Elgafaji (C-465/07, Zb. s. I-921), nemožno vylúčiť, ako tvrdí A. Diakité, že pojem „ozbrojený konflikt“ v zmysle článku 15 písm. c) smernice možno vykladať autonómnym spôsobom a že môže mať iný význam, než je ten, ktorý je použitý v judikatúre Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu.

- 16 Za týchto podmienok Conseil d'État rozhodla prerušiť konanie a položiť Súdnemu dvoru túto prejudiciálnu otázku:

„Má sa článok 15 písm. c) smernice... vykladať v tom zmysle, že toto ustanovenie poskytuje ochranu iba v prípade ‚vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu‘ tak, ako ho vykladá medzinárodné humanitárne právo, a to najmä s odkazom na článok 3 spoločný pre štyri Ženevské dohovory...?“

Pokiaľ sa má pojem ‚vnútroštátny ozbrojený konflikt‘ uvedený v článku 15 písm. c) smernice... vykladať nezávisle od článku 3 spoločného pre štyri Ženevské dohovory..., aké sú v tomto prípade kritériá slúžiace na posúdenie existencie takého ‚vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu‘?“

O prejudiciálnej otázke

- 17 Svojou otázkou sa vnútroštátny súd v podstate pýta, či článok 15 písm. c) smernice sa má vykladať v tom zmysle, že existencia vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu sa musí posúdiť na základe kritérií stanovených medzinárodným humanitárnym právom, a ak to tak nie je, aké kritériá sa majú pri posudzovaní existencie takéhoto konfliktu použiť, aby sa určilo, či štátny príslušník tretieho štátu alebo osoba bez štátneho občianstva môže byť oprávnená na doplnkovú ochranu.
- 18 V tejto súvislosti treba pripomenúť, že tri typy vážneho bezprávia definované v článku 15 smernice predstavujú podmienky, ktoré je potrebné splniť na to, aby určitá osoba mohla byť považovaná za osobu oprávnenú na doplnkovú ochranu, keď podľa článku 2 písm. e) tejto smernice existujú podstatné a preukázané dôvody domnievať sa, že žiadateľ by v prípade vyhostenia do predmetnej krajiny pôvodu čelil reálnemu riziku utrpenia takéhoto bezprávia (rozsudok Elgafaji, už citovaný, bod 31).
- 19 Bezprávie definované v článku 15 písm. c) smernice pozostáva z vážneho a individuálneho ohrozenia života alebo osoby civilistu z dôvodu neselektívneho násillia v situáciách vnútroštátneho alebo medzinárodného ozbrojeného konfliktu.
- 20 V tomto ohľade treba konštatovať, že normotvorca Únie použil výraz „medzinárodný alebo vnútroštátny ozbrojený konflikt“, ktorý sa líši od pojmov, ktoré sú samotným základom medzinárodného humanitárneho práva, ktoré rozlišuje jednak „medzinárodné ozbrojené konflikty“ a jednak „ozbrojené konflikty, ktoré nemajú medzinárodný charakter“.
- 21 Za týchto podmienok treba konštatovať, že normotvorca Únie chcel priznať doplnkovú ochranu dotknutým osobám nielen v prípade medzinárodných ozbrojených konfliktov a ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter, ako ich vymedzuje medzinárodné humanitárne právo, ale tiež v prípade vnútroštátnych ozbrojených konfliktov, a to za predpokladu, že tieto konflikty sa vyznačujú použitím neselektívneho násillia. V tejto súvislosti nie je nevyhnutné, aby sa vyskytovali všetky kritériá, na ktoré odkazuje článok 3 spoločný pre štyri Ženevské dohovory a článok 1 ods. 1 dodatkového protokolu II z 8. júna 1977, ktorý tento článok rozvíja a doplňa.
- 22 Okrem iného treba konštatovať, že medzinárodné humanitárne právo upravuje vedenie ozbrojených medzinárodných konfliktov a konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter, čo znamená, že existencia takéhoto konfliktu predstavuje podmienku uplatnenia pravidiel, ktoré toto právo stanovuje (rozsudok odvolacej komory Medzinárodného trestného tribunálu pre bývalú Juhosláviu z 2. októbra 1995, Prokurátor v. Dusko Tadic alias „Dule“, vec č. IT-94-1-AR72, bod 67).
- 23 Hoci cieľom medzinárodného humanitárneho práva je predovšetkým poskytnúť v oblastiach konfliktu ochranu civilnému obyvateľstvu tým, že sa účinky vojny obmedzia na určité osoby a majetok, na rozdiel od článku 2 písm. e) smernice v spojení s článkom 15 písm. c) tejto smernice nestanovuje poskytnutie medzinárodnej ochrany určitým civilistom mimo oblasti konfliktu a územia účastníkov

konfliktu. Definície pojmu „ozbrojený konflikt“, ktoré sa používajú v medzinárodnom humanitárnom práve, teda nemajú za cieľ identifikovať situácie, v ktorých je takáto ochrana nevyhnutná a mala by byť poskytnutá príslušnými orgánmi členských štátov.

- 24 Všeobecnejšie treba zdôrazniť, ako uviedol generálny advokát v bodoch 66 a 67 svojich návrhov, že medzinárodné humanitárne právo a režim doplnkovej ochrany stanovený smernicou sledujú odlišné ciele a zavádzajú zjavne odlišné mechanizmy ochrany.
- 25 Ako okrem iného uviedol generálny advokát v bode 70 svojich návrhov, určité porušenia medzinárodného humanitárneho práva zakladajú individuálnu trestnú zodpovednosť. Z tohto dôvodu medzinárodné humanitárne právo veľmi úzko súvisí s medzinárodným trestným právom, pričom takýto vzťah s mechanizmom doplnkovej ochrany stanoveným smernicou však neexistuje.
- 26 Preto ak nemajú byť narušené oblasti pôsobnosti vlastné každému z týchto dvoch režimov, ktoré sú definované medzinárodným humanitárnym právom a v článku 2 písm. e) smernice v spojení s jej článkom 15 písm. c), možnosť využiť tento posledný uvedený režim nemožno podmieniť zistením, že podmienky uplatnenia prvého režimu sú splnené.
- 27 V dôsledku toho, keďže v smernici neexistuje nijaká definícia pojmu „vnútroštátny ozbrojený konflikt“, určenie významu a rozsahu týchto výrazov sa musí podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora určiť v súlade s ich zvyčajným významom v bežnom jazyku, pričom sa zároveň zohľadnia súvislosti, v ktorých sa používajú, ako aj účel sledovaný právnou úpravou, v ktorej sa nachádzajú (rozsudky z 22. decembra 2008, Wallentin-Hermann, C-549/07, Zb. s. I-11061, bod 17, a z 22. novembra 2012, Probst, C-119/12, bod 20).
- 28 Pojem „vnútroštátny ozbrojený konflikt“ sa vo svojom zvyčajnom význame v bežnom jazyku týka situácie, v ktorej ozbrojené sily štátu čelia jednej alebo viacerým ozbrojeným skupinám alebo v ktorej sa stretnú proti sebe dve alebo viaceré ozbrojené skupiny.
- 29 V tejto súvislosti treba uviesť, že aj keď v návrhu Komisie, ktorý viedol k prijatiu smernice [KOM(2001) 510 v konečnom znení], definícia vážneho bezprávia uvedená v článku 15 písm. c) smernice stanovovala, že k ohrozeniu života, bezpečnosti alebo slobody žiadateľa môže dôjsť buď v ozbrojenom konflikte, alebo v rámci systematického či všeobecného porušovania ľudských práv, normotvorca Únie napokon rozhodol uplatniť len hypotézu ohrozenia života alebo osoby civilistu z dôvodu neselektívneho násillia v situáciách medzinárodného alebo vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu.
- 30 Navyše je dôležité pripomenúť, že existencia vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu bude môcť viesť k poskytnutiu doplnkovej ochrany len vtedy, keď stretý medzi ozbrojenými silami jedného štátu a jednou alebo viacerými ozbrojenými skupinami alebo medzi dvomi alebo viacerými ozbrojenými skupinami sa budú výnimočne považovať za stretý vyvolávajúce vážne a individuálne ohrozenie života alebo osoby žiadateľa o doplnkovú ochranu v zmysle článku 15 písm. c) smernice, pretože miera neselektívneho násillia, ktorou sa vyznačujú, dosahuje takú vysokú úroveň, že existujú podstatné a preukázané dôvody domnievať sa, že civilista vyhostený do predmetnej krajiny, prípadne do predmetného regiónu by zo samotného dôvodu svojej prítomnosti na tomto území čelil reálnemu riziku utrpenia takéhoto ohrozenia (pozri v tomto zmysle rozsudok Elgafaji, už citovaný, bod 43).
- 31 V tejto súvislosti Súdny dvor spresnil, že o čo viac bude prípadne žiadateľ schopný preukázať, že je špecificky dotknutý z dôvodu skutočností vlastných jeho osobnej situácii, o to nižšia bude úroveň neselektívneho násillia vyžadovaná na to, aby mohol byť oprávnený na doplnkovú ochranu (rozsudok Elgafaji, už citovaný, bod 39).
- 32 V tejto súvislosti nie je pri preskúmaní žiadosti o doplnkovú ochranu potrebné pristúpiť k špecifickému posúdeniu intenzity týchto stretov, aby sa bez ohľadu na posúdenie úrovne násillia, ktoré z toho vyplýva, stanovilo, či podmienka spočívajúca v existencii ozbrojeného konfliktu je splnená.

- 33 Navyše z odôvodnení 5, 6 a 24 smernice vyplýva, že minimálne kritériá na poskytnutie doplnkovej ochrany musia umožniť doplnenie ochrany utečencov zakotvanej v Ženevskom dohovore z 28. júla 1951 o právnom postavení utečencov tým, že identifikujú osoby, ktoré skutočne potrebujú medzinárodnú ochranu, a poskytnú im zodpovedajúce právne postavenie.
- 34 V dôsledku toho, ako uviedol generálny advokát v bode 92 svojich návrhov, konštatovanie existencie ozbrojeného konfliktu nemožno podmieniť stanovenou úrovňou organizácie prítomných ozbrojených síl alebo konkrétnou dĺžkou konfliktu, pokiaľ tieto skutočnosti postačujú na určenie, že stretý, ktorým sú tieto ozbrojené sily vystavené, spôsobujú úroveň násilia uvedenú v bode 30 tohto rozsudku a vytvárajú tak skutočnú potrebu medzinárodnej ochrany žiadateľa, ktorý podstupuje skutočné riziko vážneho a individuálneho ohrozenia života a svojej osoby.
- 35 Z toho vyplýva, že na položenú otázku treba odpovedať tak, že článok 15 písm. c) smernice sa má vykladať v tom zmysle, že existenciu vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu treba na účely uplatnenia tohto ustanovenia pripustiť, pokiaľ ozbrojené sily štátu čelia jednej alebo viacerým ozbrojeným skupinám alebo pokiaľ sa stretnú proti sebe dve alebo viaceré ozbrojené skupiny, pričom nie je potrebné, aby sa tento konflikt mohol kvalifikovať ako ozbrojený konflikt, ktorý nemá medzinárodný charakter v zmysle medzinárodného humanitárneho práva, ani aby intenzita ozbrojených stretov, úroveň organizácie prítomných ozbrojených síl alebo dĺžka konfliktu boli posúdené inak ako úroveň násilia na dotknutom území.

O trovách

- 36 Vzhľadom na to, že konanie pred Súdny dvorom má vo vzťahu k účastníkom konania vo veci samej incidenčný charakter a bolo začaté v súvislosti s prekážkou postupu v konaní pred vnútroštátnym súdom, o trovách konania rozhodne tento vnútroštátny súd. Iné trovy konania, ktoré vznikli v súvislosti s predložením pripomienok Súdnemu dvoru a nie sú trovami uvedených účastníkov konania, nemôžu byť nahradené.

Z týchto dôvodov Súdny dvor (štvrtá komora) rozhodol takto:

Článok 15 písm. c) smernice Rady 2004/83/ES z 29. apríla 2004 o minimálnych ustanoveniach pre oprávnenie a postavenie štátnych príslušníkov tretej krajiny alebo osôb bez štátneho občianstva ako utečencov alebo osôb, ktoré inak potrebujú medzinárodnú ochranu, a obsah poskytovanej ochrany sa má vykladať v tom zmysle, že existenciu vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu treba na účely uplatnenia tohto ustanovenia pripustiť, pokiaľ ozbrojené sily štátu čelia jednej alebo viacerým ozbrojeným skupinám alebo pokiaľ sa stretnú proti sebe dve alebo viaceré ozbrojené skupiny, pričom nie je potrebné, aby sa tento konflikt mohol kvalifikovať ako ozbrojený konflikt, ktorý nemá medzinárodný charakter v zmysle medzinárodného humanitárneho práva, ani aby intenzita ozbrojených stretov, úroveň organizácie prítomných ozbrojených síl alebo dĺžka konfliktu boli posúdené inak ako úroveň násilia na dotknutom území.

Podpisy